

УДК 007: 304: 070

АНТИБІЛЬШОВИЦЬКА ПРОПАГАНДА ДМИТРА МЕРЕЖКОВСЬКОГО В ЕМІГРАЦІЇ У 1919-1920-Х РР.: ПРИЧИНИ НЕРОЗУМІННЯ ТА СУЧАСНА ПІДМІНА ПОНЯТЬ

Микола Рашкевич

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. ген. Чупринки, 49, 79000, Львів, Україна,
e-mail: journft@franko.lviv.ua*

Спростовуються закиди науковця Володимира Хрисанфова про «маніакальний» характер політичного реваншизму Дмитра Мережковського в еміграції, аналізуються причини низької дієвості публічних виступів фундатора слов'янського символізму на території Литви та Польщі, головна з яких – релігійний месіанізм російського та польського народів.

Ключові слова: історична правда, месіанізм, місіонізм, інтелігенція, дисидент.

В оповіданні Аркадія Аверченка «Розкиданий мурашник» російський емігрант приречено водить пальцем по карті і перераховує сімейні втрати свого брата Сергія під час російсько-польської війни 1919-1920 рр. Втікаючи від більшовиків із Пскова на захід той розгубив чи не всіх своїх родичів: «Двінськ – тітка Мотя, сам Сергій – Ковно, його племінник десь поміж Мінськом та Шавлями – я ось навіть прапорець увіткнув в нейтральну зону...» [1]. Подібні історії переповідали тоді тисячі російських біженців – більшовицький переворот, який, спочатку, так переконливо обіцяв покінчити з імперськими пережитками, став новим ярмом для християнської думки. Головний сподвижник всеслов'янської «духовно-інтелектуальної революції» Дмитро Мережковський застерігав про небезпеку «пентаграмного сходження» ще на початку ХХ сторіччя та почутий не був: разом з дружиною Зінаїдою Гіппіус, другом та однодумцем Дмитром Філософовим він змушений був виїжджати з червоного Петрограду під приводом «читання лекцій з історії літератури та мистецтва для фронтових червоноармійських частин». Розпочиналася тривала антибільшовицька діяльність публіциста у вигнанні.

...У пострадянській світоглядній риториці поняття дисидента як такого та дисидента у вигнанні чимраз частіше починає трактуватися двояко. Хтось обстоює мужність та силу волі Левка Лук'яненка, Василя Стуса, В'ячеслава Чорновола, Осипа Манделштама, Бориса Пастернака, які, хоч і мали змогу виїхати за кордон, мужньо протистояли тоталітарній системі на батьківщині. Інші зневажають прізвища Бродського та Солженіцина за невміння «тримати

удар», вольову безхребетність тощо. Згадані позиції мають право на існування, проте потребують якісного доповнення з метою дефініціювання в цьому контексті постаті Мережковського. За словами колишнього інакходумця, члена Товариства політв'язнів України Володимира Голобородька, Солженіцин виїхав (добровільно, а не примусово) до США, бо став агентом КДБ [4], Бродський за океаном взагалі втратив бажання боротися за розвал Радянського Союзу (його глузлива поетика «На незалежність України» - крик відчаю у зв'язку із втратою імперської житниці). Дмитро Мережковський не тікав від негараздів, а свідомо їхав до Польщі за підтримкою та допомогою – публікувався, виступав з промовами, писав (трагедією сьогодні можна називати той факт, що решта російських емігрантів ХХ сторіччя виявилися настільки пасіонарними і не підтримали паростків національного духовного відродження з-за кордону). Навіть через двадцять років після закінчення війни етнічний українець продовжував вірити у те, що комуністична партія припинить своє існування – хай навіть під ударами гітлерівських військ (згодом волелюбні задуми Мережковського намагалася втілити у життя Організація Українських Націоналістів під проводом Юрія Мельника). Публіцист, який зробив для батьківщини з-за кордону не менше, ніж свого часу Олександр Герцен з «Колоколом», принаймні повинен заслуговувати на увагу до своєї персони.

З огляду на зазначене, дивною (зрозумілою, якщо брати до уваги констатації В.Голобородька) та антиукраїнською виглядає позиція російського науковця Володимира Хрисанфова, викладена в монографії «Д.С.Мережковський і З.Н.Гіппіус: 3 життя в еміграції». Співробітник Санкт-Петербурзького інституту внутрішніх справ продумано звертається до чутливого читача, для якого емігрант – якщо не синонім зрадника, то, у крайньому разі, щось з того ж синонімічного ряду. «Були й такі, хто не лише до кінця своїх днів залишався непримиреним ворогом радянської влади, а заплямував себе відкритою співпрацею з фашистами. На чолі цього ганебного списку – подружжя Дмитра Мережковського та Зінаїди Гіппіус, чия творчість наприкінці 1980-х – початку 1990-х років посилено пропагувалася у дезорієнтованому перебудовою суспільстві. Настав час ще раз повернутися до історії російської еміграції, вже без телячих захоплень, строго та об'єктивно, з врахуванням актуальних вимог історичного моменту...» [15]. Підбір цитат і загальна спрямованість книги носить яскраво розвінчувальний характер. Автор вибирає знаменні місця з мемуарів різноманітних діячів епохи з однією метою – показати, що Мережковський з дружиною не заслуговують поваги навіть зі сторони тих авторів, які «взяли на себе невдячну роль суспільних захисників політичної еміграції». Починаючи із від'їзду з Росії, брутально описаного Корнієм Чуковським у своєму щоденнику від 3 січня 1920 року (Мережковський на пероні нахабно штурмує поїзд, кричить, що він із самого Смольного тощо), через перебування в Польщі, де мислитель починає «марити» Юзефом Пілсудським, аж до паризького періоду – із нищівною літературною критикою та численними побутовими авантюрами. Відірваність Мережковських від життя, їх фанатична впевненість у християнському майбутньому Росії чомусь не дають Хрисанфову спокою: літературна недбалість підкріплюється зафіксованою сучасниками неприємною словесною манерою, політична нерозбірливість – егоїзмом та неприємними дивацтвами, якими особливо славилася Гіппіус. З подач політизованого та далекого від літератури Глеба Струве вся емігрантська діяльність Мережковських була тісно переплетена з їх

політичним реваншуванням. Однак, якщо цей факт ще можна пояснити документально (і, водночас, навести чимало благородних контраргументів), то намагання назвати їх маніяками – це вже суб'єктивна ненависть «науковця». Самоствердна добросовісність та об'єктивність підводять автора у дрібницях: навряд чи коректор перетворив єврейського поета з молдавськими коренями Довида Кнута в Давида, а філософа Миколу Бахтіна – у його більш відомого брата Михайла, який у ті часи жив не в Парижі, а у Вітебську. Цинізм та упередженість змісту тексту очевидний, а надмір емоцій інколи навіть спотворює неспростовні істини – читаючи його, свідомі українці можуть зрозуміти ознаки радикального російського шовінізму у найкращому його вигляді.

Історична правда про публіцистичну діяльність подружжя Мережковських має інші обриси. З «кров'ю та потом здобутими відродженнями» [16; 159] виїжджали вони 24 грудня 1919 року. Як засвідчує сам автор у своїй «Записній книжці», «Три доби від Петербурга до Х. – суцільний жах. Напади, допити, арешти, п'янство, пісні, лайка, суперечки, майже бійки за краще місце, задуха, темінь, сморід, відчуття комах, що повзають по тілу...» [9; 246] Не доїхавши до Гомеля, дисиденти зійшли у зазначеному Мережковським як «Х.» місті Жлобин і відправилися до місця розташування польського-радянського фронту. Саме фронту, а не кордону: політичну карту відроджена Польща формувала не за столами переговорів, а на полях битв. Тож неправильно писати, як це, наприклад, роблять сучасні літературознавці Костянтин Азадовський та Олександр Лавров, нібито біженці «нелегально перетнули польський кордон» [2; 42]. Інша справа, що фронт справді був кордоном і, по суті, розмежував дві цивілізації.

Сама емігрантська діяльність Дмитра Мережковського з самого її початку була насичена творчим натхненням та публічністю. Приїхавши в етнічну Білорусію, етнічний українець почав з того, заради чого і втік з Росії – в розмовах з впливовими людьми, у статтях, лекціях та доповідях переконував «ближню» Європу у необхідності рішучої боротьби з більшовизмом. Приїзд подружжя Мережковських до білоруської столиці став подією для російської спільноти і у Вільно (тепер Вільнюс) – відрізане фронтами від культурної метрополії, місто одразу ж підхопило такі бажані для пересічного вуха демократичні ідеї. Вже на початку 1920 року газета «Віленський кур'єр» мало не урочисто повідомила про прибуття «групи відомих письменників та літераторів». У матеріалі «Д.Мережковський у Мінську» повідомлялося, що публіцист мав тривалу розмову з командувачем оперативною групою військ у районі Мінська та соратником Пілсудського генералом Люціаном Желіговським і запланував виступити з лекціями про життя в Радянській Росії – «Мережковський готує для Західної Європи велику доповідь про більшовизм» («Віленський кур'єр», № 211 від 21 січня). Чотири дні потому газета публікує замітку про літературний вечір Мережковського, Гіппіус та Філософова у Мінському театрі, тут же з'являються дванадцять статей, присвячених російським літераторам, а також уривки з публіцистики Філософова та нарисів Гіппіус.

Не менший резонанс від приїзду дисидентів мав місце і в самому Мінську. Місцева преса рясніла дифірамбами на кшталт «славні російські громадські діячі», «тріумвірат духовного життя Росії» та ін. Однак міцний стереотип молодшого брата серед самих білорусів (меншою мірою – латишів)

та відносно невелика кількість польського населення змусили Мережковського шукати більшого порозуміння: спочатку в Литві, і нарешті – в самій Варшаві. Мандрі мали насамперед ціннісний (кількісний) ефект, проте нових вартостей у свідомість реципієнтів не вносили. Так у 1998 році в Національному архіві Білорусії був вперше досліджений повний комплект газети «Мінський кур'єр» з невідомими досі номерами за 1920 рік – науковці та історики були неабияк подивовані різкою зміною політичного курсу проросійського видання і зрозуміли справжні причини такого швидкого (менше місяця) від'їзду Дмитра Мережковського з міста. Справді – навіть звичайне зіставлення інформації газети з текстами мемуарів Зінаїди Гіппіус викликає своєрідний «стереоефект» і підкреслює фальшивість російського прикордоння. Ось, наприклад, одна з «характеристик» газети: «Посеред сили-силенної осіб, які пруться до нашого готелю, до Мережковського, редактор місцевої російської газети, дехто Азовський, був не з останніх. Московський поляк, дрібний репортер, що намандрувавсь світом. При більшовиках був у більшовицькій газеті, можливо шпигував на користь поляків (міг би, при нагоді, і навпаки)... Він відразу зметував, наскільки вигідний йому приїзд відомих літераторів, та ще й Мережковського. Вирішив його використати, взявся за ним доглядати, друкувати різні інтерв'ю і власні статті про Д.С. – пресмішні, як, наприклад, одна: «Виродок і титан» (Ленін та Мережковський). Ми добре розуміли все і сміялися з його грубого прислужництва, до того ж марні: але й без цього ми, здичавілі, зголоднілі без «слова», заражені Совдепією, пішли б на буро-жовті сторінки його вбогого «Кур'єра». Він тепер такий антибільшовицький, чого ж ще треба?» [3; 321-322].

Як швидко виявилось, не вистачало головного – розуміння та підтримки. Непольську публіку розчаровував далеко не літературний характер виступів письменників (всі очікували душевних насолод від широкої російської душі, натомість почули жорстку реальність), а нищівна критика радянської влади та апологія Польщі викликала неприховане роздратування. Полякам, навпаки, не могли не імпонувати високі оцінки історичної ролі їх народу, визнання за Польщею прав на кордони до їх історичних розподілів, демонстрування Мережковським досконалої обізнаності з творчістю Міцкевича тощо. Різноманітність позицій реципієнтів стала неабияким гальмом розпочатої справи – попри перманентний успіх, більшість у можливість відродження Росії та створення російсько-польського союзу просто не повірили.

Чи мав тут місце якийсь стратегічний прорахунок публіцистичної «трійки» та її альтруїстичного ідеолога зокрема? Схоже на те: поспішність дій може звести нанівець будь-яку благородну мету, а розмірковувати в умовах воєнних дій й справді не було часу. Помилка, на наш погляд, була допущена емігрантами ще у Петербурзі і полягала у невдалому поєднанні взаємовиключних понять – польського та російського месіанізмів. Річ у тім, що еліта польської нації у середовищі держав слов'янського світу також вбачала свою унікальність і просто «кровно» не могла позитивно сприймати «богонаближеність» своїх східних сусідів. Ще в 1932 році Адам Міцкевич у третій частині «Дзядів» виклав доктрину саме «польського месіанізму», згідно з якою усі страждання батьківщини поета пов'язані з особливим історичним покликанням народу-мученика – «Христа народів». Поет тривалий час перебував на засланні у Росії, тож глибоко заклав у свідомість нащадків неприязнь до імперського способу організації влади, хай навіть з домішками

релігійних ознак (все ж православних, а не католицьких). Явище польської еміграції тридцятих-сорокових років XIX сторіччя стало важливою подією загальноєвропейського значення – від Парижа до Москви. Саме у Франції польський месіанізм народився, а у Росії утвердився в якості всеосяжної віри в польську душу та у євхаристичний зміст її жертвовного покликання. Отже, польський месіанізм міг лиш тоді стати джерелом справжнього ентузіазму та вселенським явищем, коли б він реалізовувався в релігійному руслі та не мав собі подібних у світі.

У тому вся й справа, що мав. І польський, і російський, а ще єврейський народи, при усій неподібності їх етнотипів та історії, мають у духовному вимірі дещо спільне. Жоден інший народ, окрім єврейського, не думав та не говорив про себе, що він є народом богообраним, і жоден, крім російського, що він – богоносний. Євреїв, поляків та росіян поєднує гостре відчуття есхатологічного месіанізму, який слід відмежовувати від історичного місіонізму. Місіонізм – відчуття народом власної історичної місії, намагання реалізувати певне національне покликання у світі. Він обмежений певним історичним завданням. А месіанізм навпаки, спрямований далеко за межі історії, в майбутнє – аж у кінець світу¹. Усі відомі види месіанізму мають приватний характер: культурний месіанізм греків, державна та правова обраність римлян, націоналістичний месіанізм німців, місіонізм демократії в американців. І тільки у російського, польського та єврейського народів в основі історичної самосвідомості лежить месіанська віра – віра в Месію, вселенського Спасителя, впевненість у остаточному запануванні Царства Божого, яке з пришествям Месії і настане.

Ідеї Міцкевича про святе призначення польського пілігримства та особливу роль народу-мученика вступили у гострий дискурс з ідеями Достоєвського про покликання російського «народу-богоносця», який претендує на виключну близькість до Христа (роман «Брати Карамазови»). Ні, приглушено вони існували й раніше, проте одразу стали порядком денним як тільки Дмитро Мережковський заговорив про звільнення богонаближеного народу від диявольсько-більшовицьких пут. Польська інтелігенція у Білорусії та Литві була радше зацікавлена у ослабленні її геополітичного сусіда, тож прикриваючись вдаваною зацікавленістю волелюбними поглядами «мислителів зі Сходу», шукала собі перманентних вигод задля укріплення власного месіанського «бренду».

Поборники духовних вартостей, Мережковський, Гіппіус та Філософов не підозрювали про подібну дволикість віленських журналістів, тож не вбачали підступних мотивів у їх в'їдливих запитаннях. Наприклад, видавець віленської газети «Nasz Kraj» Ю.Суморок під час інтерв'ю раптом запитав співрозмовників: «Чому численна інтелігенція Росії не виявляє ознак життя, - чому в суспільстві, яке складається переважно з противників більшовизму, не спалахує бодай найменшої реакції проти влади Леніна. У Польщі, чим сильнішим був гніт, тим жорсткіше реагували на нього мислячі верстви населення. Кілька років ми змушені були жити підпільно, однак весь цей час готували осередки непокори, які сьогодні забезпечили результат у вигляді збройного здобуття цілісності Батьківщини...» [10]. Чи це не докір чужорідній

¹ Полищук В. Культурология. / В.И. Полищук. – М. : Гардарика, 1998. – с.373-376.

та одночасне возвеличення своєї інтелігенції – спантеличений зухвалістю інтерв'юера, Мережковський не зумів відповісти на закид Суморока і лише вчасне втручання Дмитра Філософова розрядило атмосферу в редакції.

Редактор газети «Nasz Kraj», випускник Харківського університету Еугеніуш Свєрчевський у статті «Місія Мережковського» з розумінням ставиться до зусиль «великого патріота та руського художника» схилити Польщу до союзу з відродженою Росією проти більшовиків. Він порівнює публіциста з Міцкевичем, який свого часу також презентував в еміграції «честь нації та незалежність її духу, скованого кайданами московської сваволі». Однак «містичні теорії про месіанізм Росії» та міркування про спорідненість двох слов'янських націй також категорично не сприймає. «Море крові, пролите Польщею у боротьбі з Росією ще навіть не висохло. Якщо, як прагне Мережковський, Росія сьогодні – Христос народів, то Христос цей не пройшов чистилища, не спокутував своєї вини повністю». Редактор мудро нагадує усій російській інтелігенції, що вона у 1915 році провалила голосування в Думі проекту самоуправління Польщі, а тепер в особі її найпошлюбнішого представника хоче отримати допомогу від донедавна ворожого сусіда. Висновок: політичний та релігійний російсько-польський союз – це мрія, «музика далекого майбутнього», а три століття важких взаємин – хворобливо пережита дійсність [20].

Навіть ненависть до рідного народу побачив у поглядах Мережковського професор філософії Віленського Університету імені Стефана Баторія Вінцентій Лютославський. Проповідник своєї націоналістичної футурології з русофобським, а почасти, й антисемітським спрямуваннями, вчений проаналізував лекції свого слов'янського побратима у статті «Доповнення до польського месіанізму». Досить оригінальним доповненням «догматики російської обраності» він називає «геніальну думку Мережковського» про те, що «Разом з Польщею, Христом народів, були розіпнуті два народи-розбійники. Один з них виявиться свідомим і спасеться – саме це пророкував Міцкевич у «Дзядях». Згідно таких сподівань на імперських руїнах повинні відродитися два «святі» народи: один, спасений російський та інший – воскреснутий польський. Для Лютославського це занадто: у змальованих корінним українцем картинах розпаду Росії він вбачає традиційно російське самообплывування у виконанні «найвеличнішого москаля». «Сподівання на те, що його співвітчизники «звільняться від зарази більшовизму та запровадять владу Христа у своїй країні» Мережковський ніколи не втрачав. От якщо й насправді за ним піде його народ, то поляки визнають в великому письменникові пророка, будуть споруджувати йому пам'ятники і приймуть його у те Царство Боже, «реалізація якого на землі є нашою національною необхідністю», - погордливо резюмує поляк [19].

Велика частка іронії у виступах представників однієї з «месіанських націй» підкреслила низьку дієвість публіцистичного слова Мережковського, Гіппіус та Філософова. Навіть офіційне визнання емігрантами за Польщею прав на кордони 1772 року не стало поштовхом до активізації співпраці у боротьбі проти спільного ворога. Після того, як Польща підписала з Росією мирний договір, а значить – поклала край «російській справі» у Варшаві, «трійка» виїхала до Парижа. Сам Дмитро Сергійович розглядав еміграцію, як таку ж месіанську діяльність, а себе вважав духовним сподвижником росіян у вигнанні. У Варшаві та Парижі Мережковський працював з тим же творчим

натхненням, що й на батьківщині. Приміром, з 1924 по 1939 роки він видав у світ безліч художніх та публіцистичних текстів: романи «Гутанкамон на Криті», «Месія», «Таємниця Трьох. Єгипет і Вавилон», «Наполеон», розвідки «Ісус Невідомий», «Таємниця Заходу: Атлантида – Європа», «Франциск Ассізький», «Данте». Безперечно, автор був складною персоною, однак тверезість та гострота думки вирізняла його з-поміж інших завжди. У передмові до «Таємниці Заходу», трактуючи Росію як Атлантиду новітньої історії, Мережковський зрозуміліше за інших передбачає початок нової війни. Можливо, він дещо пафосно називає «російських вигнанців» людьми «із зідраною шкірою» та «барометрами європейської військової погоди». Але ж сам публіцист – також один з них, і хід історії йому чітко зрозумілий: «На нижньому поверсі – пороховий підвал фашизму; на верхньому – радянська лабораторія вибухових речовин, а посередині – Європа, в пологових муках: хоче народити мир, та продукує війну» [7; 15].

«Російський комунізм, - авантюра, яка спрацювала завдяки війні в найнижчій точці ослаблення імперії, - не може жити під «сонцем європейського миру». Розтанувши, вона рухне на Європу». Можливо, для радикально налаштованих сучасників (як от В.Хрисанфов) ці слова всього лиш порожні балачки. Однак не для тих, хто знає подальший хід історії, зокрема, соціалістичну окупацію тієї ж Польщі та злочинами проти її населення з боку сталінського режиму. Мережковського багато хто вважав божевільним – відчували, що від людини віє якоюсь потойбічною енергетикою. Ймовірно, це так і було – якщо так відчувати історію, можна й не бути адекватним.

Парадоксально, однак польська еміграція другої половини ХХ сторіччя переосмислила вартісні погляди Мережковського і таки з'єднала у своїх проповідях національну польську ідею з ідеями виключно російськими; шукала синтезу власних верховних ідеалів з глибинним самовизначенням слов'янського духу. Тривала «сімейна ворожнеча» могла закінчитися набагато раніше за посередництва українця: у далекому 1850-му щось подібне пророкував поет і дипломат Федір Тютчев:

Тогда лишь в полном торжестве,
В славянской мировой громаде
Строй вожденный водворится,
Как с Русью Польша помирится.
А помирятся ж эти две
Не в Петербурге, не в Москве,
А в Киеве и в Цареграде. [14; 164]

Україна і православ'я мали стати засобами слов'янської єдності в концепціях багатьох польських та російських класиків. Натомість в газеті «Нове Російське Слово» майстер гумористичного фельетону Надія Теффі (Лохвицька) з настільки саркастично змалювала образ Мережковського, що навіть сторонні люди починали сумніватися: як могла безнадійно психічно хвора людина написати більш ніж тридцять об'ємних творів, мати таку глибоку ерудицію та послідовне мислення? Нічим іншим, аніж особистою антипатією до забезпеченого представника старшого покоління з його дореволюційною паризькою квартирою це пояснити неможливо. На щастя, більшість мемуаристів сприймають по-іншому Мережковського, співчують його самотності серед багатьох шанувальників, переймаються інтелектуальним аутизмом мислителя тощо. Зокрема кримський «антологіст добрих справ» Юрій

Терапіано у книзі «Зустрічі» пише: «Дивний та непотрібний для більшості, Мережковський існував для еміграції не своєю теперішньою, а минулою творчістю. Сучасники підійшли до його поглядів з міркою «історичного романіста», «літературного критика» та «людини, яка претендує на вчительство», однак залишилися глухими до його головної тематики» [5].

Спекуляція поняттями фундатора російського символізму насамперед на його історичній батьківщині (колись і тепер) стала головною причиною нерозуміння поглядів Мережковського ще за його життя у вигнанні: окрім надмірного «роздування» прорахунків у площині польсько-російського ментально-релігійного протистояння, мали місце конфлікти із земляками у Франції та на Балканах. Беззастережна віра людини у подолання більшовизму як системи, підкріплена, до того ж численними виступами та публікаціями, піддавалася нищівній критиці у Радянському Союзі, тож досягти вартісних поривів публіциста стало можливим тільки тоді, коли його головна мета наприкінці ХХ сторіччя таки реалізувалася, а тоталітарна література і журналістика (принаймні офіційно) стала явищем одиничним. Кращою відповіддю на закиди усіх антигуманістів та заздрісників будуть слова самого Мережковського:

Грубость духа, грубость материи,
Грубость жизни, любви, - всего;
Грубость зверихи родной, Эсесерии, -
Грубость и дикость - и в них торжество.
Может быть, всё разрешится, развяжется?
Господи, воли не знаю Твоей,
Где же судить мне? А все-таки кажется,
Можно бы мир создать понежней. [8]

Сотворили з Божою поміччю. Пам'ятаймо зусилля перших земних творців. Не допустімо повторення помилок минулого.

Список використаної літератури

1. Аверченко А. Рассказы [Електронний ресурс] / А. Аверченко ; Сост. П. Горелов. – М. : Молодая гвардия, 1990. - Режим доступу: http://www.ocr.krossw.ru/html/averch/averchenko-muraveynik-ls_1.htm.
2. Азадовский К. З.Н. Гиппиус: метафизика, личность, творчество / К. Азадовский, А. Лавров // Гиппиус З. Сочинения. – Л. : Художественная литература, 1991. – 672 с.
3. Гиппиус З. Живые лица. Воспоминания. В 2 ч. Ч. 2 / З.Н. Гиппиус. – Тбилиси : Мерани, 1991. – 384 с.
4. Голобородько В. Солженіцин уявив себе пророком, але таким не був [Електронний ресурс] / В.І. Голобородько // Газета по-українськи. – 2008. – №666. – Режим доступу: <http://gazeta.ua/articles/comments-newspaper/solzhenicin-uyaviv-sebe-prorokom-ale-takim-ne-buv/244855>.
5. Евтушенко Е. Антологист добрых дел [Електронний ресурс] / Е. Евтушенко. Десять веков русской поэзии. – Режим доступу: http://peoples.ru/art/literature/poetry/contemporary/yuriy_terapiano/index.html

6. Лекция Д. С. Мережковского (Мицкевич, Польша и Россия) // Виленский курьер. – 1920. – 02 март. – С. 1.
7. Мережковский Д. Тайна запада: Атлантида-Европа / Д.С. Мережковский. – М. : Республика, 1992. – 540 с.
8. Мережковский Д. Доброе, злое, ничтожное, славное... [Электронный ресурс] / Д.С. Мережковский // Строфы века: Антология русской поэзии ; Сост. Е. Евтушенко. – Минск ; М. : Полифакт, 1995. – Режим доступа: www.litera.ru/stixiya/authors/merezhkovskij/all.html.
9. Мережковский Д. Записная книжка 1919 - 1920 / Д.С. Мережковский // Царство Антихриста: статьи периода эмиграции. – СПб. : РХГИ, 2001. – 656 с.
10. Мережковский и Философов о положении в Совдепии // Наш край – 1920. – 25 февр. – С. 2.
11. Мицкевич А. Дзяды / А. Мицкевич // Стихотворения. Поэмы. – М. : Худ. лит., 1968. – 217 с.
12. Приезд в Вильну русских писателей // Виленский курьер. – 1920. – о 24 февр. – С. 1.
13. Русский литературный вечер (Д. С. Мережковский, З. Гиппиус, Д. Философов и В. Злобин) // Виленский курьер. – 1920. – 29 февр. – С. 3.
14. Тютчев Ф. *Тогда лишь в полном торжестве...* / Ф. И. Тютчев // *Полное* собрание стихотворений. – Л. : Сов. писатель, 1987. – 448 с.
15. Хрисанфов В. Д.С. Мережковский и З.Н. Гиппиус: из жизни в эмиграции / В. Хрисанфов. – СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2005. – 164 с.
16. Философов Д. Наш побег / Д.С. Мережковский, З.Н. Гиппиус, Д.В. Философов, В.А.Злобин // Царство Антихриста. – München: Drei Masken Verlag, 1922. – 268с .
17. Хрусталева Н. Психология эмиграции : Дис. ... д-ра. психол. наук : 19.00.05 / Нелли Сергеевна Хрусталева. – СПб., 1996. – 160 с.
18. Чуковский К. Дневник / К. Чуковский ; Вступ. слово М. Петровского; // Новый мир. – 1990. – №7 (787).
19. Lutoslawski W. Uzupełnienie polskiego mesjanizmu (Z powodu odczytu Merezkowskiego) / W. Lutoslawski // Dziennik Wilenski. – 1920. – 02 marc.
20. Swierczewski E. Misja Merezkowskiego / E. Swierczewski // Nasz Kraj. – 1920. – 3 marc.

**ANTI-BOLSHEVIK PROPAGANDA OF DMYTRO
MEREZHKOVSKY IN EMIGRATION IN 1919-1920S: REASONS OF
INCOMPREHENSION AND CONTEMPORARY CONCEPT
MANIPULATIONS**

Mykola Rashkevych

*Lviv Ivan Franko National University
Generala Chyprynky str. 49, 79000 Lviv, Ukraine
e-mail: journft@franko.lviv.ua*

Accusation of scholar Volodymyr Hrysanfov about «maniacal» character of political revanshism of Dmytro Merezhkovsky in emigration are being refuted. Analyzed reasons of low efficiency of publicistic word of outstanding representative of Christian symbolism in the terrain of Lithuania and Poland, one of them – religious messianism of Russian and Polish peoples.

Key words: historical truth, messianism, «missionism», intelligence, dissident.

**АНТИБОЛЬШЕВИСТСКАЯ ПРОПАГАНДА ДМИТРИЯ
МЕРЕЖКОВСКОГО В ЭМИГРАЦИИ 1919-1920 ГГ.: ПРИЧИНЫ
НЕПОНИМАНИЯ И СОВРЕМЕННАЯ ПОДМЕНА ПОНЯТИЙ**

Николай Рашкевич

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. ген. Чупрынки, 49, 79000, Киев, Украина,
e-mail: journft@franko.lviv.ua*

Опроверяются обвинения ученого Владимира Хрисанфова о «маниакальном» характере политического реваншизма Дмитрия Мережковского в эмиграции, анализируются причины слабой эффективности публичных выступлений основателя славянского символизма на территории Литвы и Польши, главная из которых - религиозный мессианизм русского и польского народов.

Ключевые слова: историческая правда, мессианизм, миссионизм, интеллигенция, диссидент.

Стаття надіслана до редколегії 23.12.11

Прийнята до друку 10.01.12